

DR. VARGA I. ERIKA

főiskolai docens

Nyugat-Magyarországi Egyetem

Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar

Győr

Versértelmezési lehetőségek interaktív technikák alkalmazásával

Tanítási gyakorlatunkban állandóan aktuális, ugyanakkor problémát jelentő feladat a költészethez, a lírai alkotásokhoz való vonzalom megalapozása. Az óvodából iskolába lépő gyermek mondókákkal, változatos témájú versek ismételtetésével örömet érez. Az akusztikus élmények mellett ezen alkotások segítik őket a családhoz, a természethez, a tárgyakhoz fűződő érzelmek intenzív átélésében. Az általános iskola fokozhatja ezt az élményt, de el is távolíthat a verstől. Nem ritka az olvasókönyvek lírai anyagának egyszerű olvasási gyakorlásra való felhasználása. Természetesen találkozhatunk a másik véglettel is, magas szintű elemzést végez a tanító, tanítványait alig vagy be sem vonva az elemzésbe.

Különösen elterjedt a tanár önálló versértelmezése, hosszas magyarázata, a tanulót passzív befogadásra készítő tanítási gyakorlat a felső tagozatos osztályokban és a középiskolában. Gyakran előfordul, hogy a vers el sem hangzik, bele sem tekint a tanuló az elemzésre szánt szövegbe. A tanár hosszas magyarázata közben a diák igyekszik minél többet, minél pontosabban jegyzetelni, mindenfajta önálló gondolat, vélemény megfogalmazása nélkül megtanulni, és minél szövegűbben visszamondani az elhangzottakat. Az eredmény persze lehet egy tökéletes felelet, pontos reprodukálása az elmondottaknak, de mindez közvetlen olvasói tapasztalás, versélmény nélkül, a szöveg felületes vagy teljes ismeretlensége mellett történik.

Az általános iskola alsó tagozatán nehézséget jelenthet az is, hogy néhány olvasókönyv lírai anyaga meglehetősen szegényes, nem vagy alig ad lehetőséget az élményszerű megközelítésre. Kevés tanító próbálkozik azzal, hogy válogasson mai gyermeklíránk alkotásai közül, ily módon órai és órán kívüli foglalkozások keretében ismertesse meg tanítványait értékes, élményt jelentő alkotásokkal. A művészi élmények mélyítésére, erősítésére, a költészet csodás birodalmába való jutáshoz segíthetnének ezzel tanítványainkat.

A gyermek olyan helyzeteket, figurákat vár olvasmányaitól, amelyekben megnyugvásra talál. Olyan élményt akar, amely saját világát fedezteti fel vele,... „vagy olyan már csak a képzelet segítségével kiegyensúlyozható játékok, átváltozást, varázslatot, amely teljesen felszabadítja, kioldja a valóság sokszor nehezen elviselhető „tömegvonzásából”, visszanyeri elveszett szárnyait. Repülni képes.....”¹ - írja Szabó Éva a *Könyv és Nevelésben*.

Mindez azt gondolom átgondolt, tudatos tervezés nélkül nem valósulhat meg, ezért az iskolafokozat minden szintjén felelősséggel kell a verseket kiválasztani és megtanítani.

A bemutatásra kerülő óra ötödik osztályban a Rádás témakörben a Pató Pál úr c. vers elemzésének egy lehetőségét ismerteti. Az elemzés tervezésekor a következő gondolatok vezéreltek.

Módszerében az „explication de texte”műközpontú irodalomszemléletet valló komplex elemzéshez fordultunk. A klasszikus jellegű követése helyett, elveivel azonosulva készült a verselemző óra terve. A módszer lényeges jellemzője, hogy a műalkotás szövegéből kiindulva igyekszik feltárni annak minden lényeges sajátosságát. „..... az elemzés, az értelmezés az értékek feltárása a mű belső jellegzetességeinek vallatásából, pontosabban a hozzájuk vezető útnak a megtanításából álljon.”² - írja Halász László a tanulók olvasási kultúrájáról szóló cikkében. Ily módon a műelemzés erőteljesen készíti a műelemzőt a **szöveg pontos megfigyelésére, megértésére**. Az elemzőképesség fejlesztése mellett tanítványaink kulturális tájékozottsága is bővíthető.

A ma is hatékony módszer folyamatos megújulása természetes és szükséges volt „ A modern szövegleírás és az explication de texte között több érintkezési pont van. Ilyen az objektivitásra, szakszerűsége, tudományos megalapozottságra törekvés a pusztá ötleten, megérzésen alapuló kommentárral szemben,.....Van azonban több meghatározó különbség is. Az egyik legfőbb az, hogy az explication de texte a szöveg egészéből indul ki, de a részletes vizsgálatban már sorról sorra halad, főként a szavak jelentésére koncentrálván. A szövegten elméletével gazdagodott műértelmezés ezzel szemben abból indul ki, hogy a szöveg szerves összetettsége, és ennek megfelelően minden nyelvi tény az összefüggésrendszer részeként, az egész szempontjából kell megítélni.”³ – olvashatjuk az Irodalomtanításban.

A bemutatott elemzés a szövegkohéziót megteremtő nyelvi szintek szerint közelíti a megjelenített valósághoz. Az elemzett költeményben a szövegszerkesztő elv felfedezése már a versindításakor, a sajátosan épített strófaszerkezettel, az ismétlődésekkel könnyen felismertethető. A lényeges gondolatok ábrák, vázlatos összegzések, grafikai szervezők segítségével kiemelhetők.

Különösen fontosnak ítélem az Irodalomtanításban megfogalmazott gondolatok közül az alábbiakat : „ A különböző szövegközpontú műelemző módszerek közös jellemzője az a gondolat, hogy a szöveg jelentése mindig kettős: a nyelvi rendszerből adódó (szótári) jelentésen kívül van a szöveg sajátos szerveződéséből adódó, és a befogadó asszociációira (műveltségére, világra vonatkozó tapasztalataira) épülő jelentése.”⁴ – olvashatjuk Cserhalmi Zsuzsa tanári kézikönyvében. Az elemzés során a szövegelemek leltározása helyett a szöveg működésére kell irányítani tanulóink figyelmét, **aktív közreműködésükkel** kell a szöveg jelentését kibontani.

A vers akusztikai sajátosságait **analógiával** vizsgálták a gyermekek. „ Analógián az értelmezett műnek, vagy valamely elemének, formáló elvének, technikai megoldásának egy másik művel, műrészlettel, művészi megoldással való egybevetését, összehasonlítását, megvilágítását értjük”⁵ – írja Vörös József. Lehetőségünk volt a már tanult Szülőföldemen c. vers és a Pató Pál úr c. vers hangzástudományának összekapcsolására. Mindennapi életünkben rendszerint automatikusan, spontán módon működik az analógia, de az irodalom tanításában jó az, ha tudatossá tesszük. Ily módon teremtünk lehetőséget arra, hogy az alkotások hasonló élményköreikkel erősítsék egymást.

Az **élményközpontú megközelítés** tervezésekor Juhász Orsolya ajánlja figyelmünkbe a **MILÉRT? KINEK? MIT? MENNYIT? MILYEN MÉLYSÉGIG?** kérdések átgondolását és megválaszolását. A tanítandó költemény elemzésekor figyelembe vettük mindezt, és megpróbáltunk a követelmények ismeretében tudatosan dönteni. Úgy gondolom, hogy a szöveg vizsgálata közben önálló felfedezéseket tettek, véleményt formáltak, megválasztolták a kérdéseket, de még sokkal több dologra is képesek lettek volna (gondolok a képi és grammatikai réteg részletesebb elemzésére).

Az előbb felsorolt kérdéssor kiegészült még a **HOGYAN?** kérdés megválaszolásával.

E kérdéshez sajátosan, a közelmúltban tanult technikák felhasználásával közelítettünk . Ily módon az elkészült terv **„A kritikai gondolkodás fejlesztése olvasással és írással” (RWCT) című program stratégiakészletének** felhasználásával készült. Az átgondolt metodikai tervet szakvezető kolléganőm, **Ivánné Bodó Veronika** meg is valósította az ötödik osztályban.

Elsősorban szemléletbeli változást jelentett a programmal való azonosulás, és tanítási gyakorlatunkban olyan eljárásokat, technikákat alkalmazunk, amelyek önálló, aktív, értő, értelmező, reflektív tanulást tesznek lehetővé. A tanulók önálló véleményalkotására, gondolataik kicserélésére, találgatásokra ad lehetőséget, leköti őket, és örömet jelent tanárnak, diáknak egyaránt.

Az alkalmazott technikák kiválasztásával igyekeztünk megteremteni annak lehetőségét, hogy tanítványaink gondolkodását is megfigyelhessük. A tanítási óra tervezésében törekedtünk a tanulók aktivitását biztosító eljárások alkalmazásával elemezteni.

Nézzük meg a következőkben, hogyan épült fel az óra. Nem szándékozom a 45 percet egészében bemutatni, részleteket mutatok be az órából.

Az **előkészítés (ráhangolás)** az előző rész ismeretanyagának felelevenítésével, a Kóstoló könyvekből fejezet felidézésével történt. Játékos szórejtvényt oldottak meg a tanulók. Ezután a szöveg értő, fő összefüggésekre rámutató **tanári bemutatása** következett.

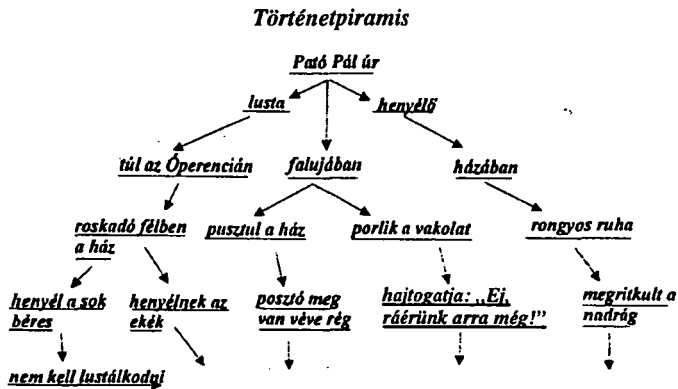
Gyakran találkoznunk azzal tanítási órán, hogy a bemutatott olvasás befejezése után azonnal elhangzik a kérdés, megtörik a csend, nem marad szabadon az a pár másodperc, amelyben mindenki

elgondolkodhatna az olvasottakon. Elmarad az élményszerű versértelmezéshez nélkülözhetetlen hatásszünet megtartása. Szorosan kapcsolódik ehhez egy másik probléma is. Juhász Orsolya hívja fel figyelmünket a Gyermekirodalom c. könyvben arra, hogy a vers első meghallgatása után a spontán beszélgetés meglehetősen intim szituáció, és a gyakorlatban mégis frontális munkaformában végeztetjük.

Azt gondolom, oldható ez a feszültség. Tanórákon a három perces kötetlen írás technikájával próbálkoztunk. A vers bemutatása után a tanulóknak nem kellett azonnal megszólalniuk, a szövegen gondolkodhattak, közben folyamatosan, kézfelemelés nélkül rögzítették egyéni reflexióikat. Gondolataik önálló megfogalmazása ily módon egyéni munkaformával történt, és a beszámoló, a felolvasás történt csak frontálisan.

Az óra fő részében (a jelentés megteremtésének fázisában) alkalmaztunk egyéni és csoportos munkaformát, az akusztikai sajátosságok megfigyeltetése pedig frontális munkával történt.

A költő szándéka egyetlen jellegzetes tulajdonság kiemelésére, megismertetésére irányult, a hangsúly nem a figurára, hanem az éles szemmel meglátott emberi-humoros tulajdonságra helyeződött. Az epikus sajátosságok megfigyeltetése, a találó jellemfestés, a frappáns refrén erőteljes hatást gyakoroltak az olvasóra. A dramai feszültség felfedeztetése, észrevetése a teendők sürgőssége és a hős tehetetlensége között a történetpiramis készítésével, az epikus jellemzők megfigyeltetésével párhuzamosan történt.

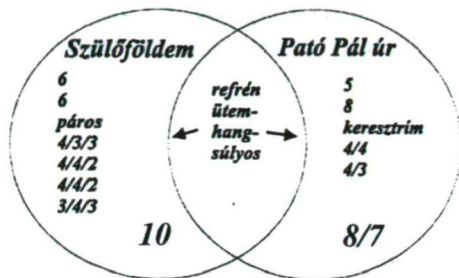

A vers képi rétegének és nyelvi jellemzőinek vizsgálata során a kettéosztott napló és az irodalmi körök segítettek a népmesét idéző versindítás, a tárgyilagos megfogalmazással alkotott mestéri állapotrajz, a helyszín, a mozgások, az értelmezésre szoruló kifejezések kiemelésében.

Kettéosztott napló

Idézet	Vélemény
– pusztta kert	– Látszik, hogy még csak meg sem fordul a fejében, hogy gondolja kertjét
– mint elátkozott királyfi	– Egymagában él sanyarúan, pedig nincs rászorulva.
– a pallásról néz be az ég	
– a szél egy darab földellett már tudj Is-tad hol szalad	– Szinte nincs is fedél a feje felett.
– szűnyoghálónak is már csak szükség-ből volna jó.	

Venn diagram

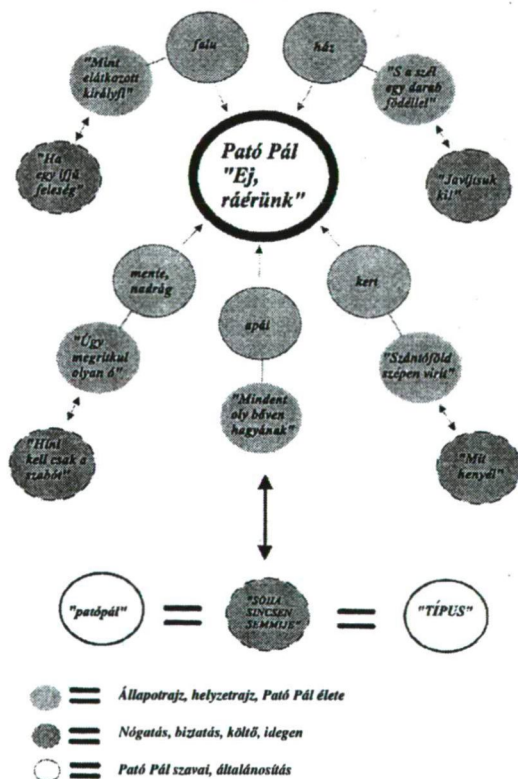
A **strófaszerkezet** minden szakaszánál ismétlődő szabályosságot, játékoságot, fordulatosságot a grafikai szervezők segítségével szemléltettük.

Az **akusztikai réteg** elemzését a Szülőföldem c. vershez kapcsolatosan végeztük. A gondolatok szembeállítására, és a közöttük fellelhető átfedés illusztrálására a **Venn-diagramot** használtuk. A két vagy több egymást részben átfedő kör alapján keresték tanulóink az azonosságokat és különbségeket.

Az alkalmazott technikákban a tanulók szöveggel kapcsolatos kíváncsisága irányító szerepet játszott. Azt is fontos megjegyeznünk, hogy az eljárások nem voltak ismeretlenek a tanulóknak, ezekkel és hasonlókkal rendszeresen dolgoznak. Egy megelőző bemutató órán Krúdy-mesék stilisztikai elemzését végezték el hasonló technikák alkalmazásával. A csoportokban a tanulók szabadon kifejezhetik véleményüket. Így különböző szerepek megtanulására, figyelmes olvasásra, a szöveg megismerésére teremtettek lehetőséget.

Az óra következő fontos egysége a részekre bontás után, az egység megteremtése, a **szintézis**. Erre megoldást jelenthet a művészi megjelenítés vagy a megzenésített változat meghallgatása. Óránkon egy rendkívül rugalmas stratégiával próbálkoztunk. A neve **fürt-ábra**. A tanulók készíthetik egyéneként és csoportosan is. Alkalmazható technika ez a téma előkészítéséhez is, mert a témáról való nyílt, szabad gondolkodásra bátorít.

Fürt-ábra

A bemutatott órán a tanulók összefoglalására használtuk ezt a grafikai szervezőt. Minden tanuló számára lehetővé tette a gondolkodási folyamatban való aktív részvételt. Ily módon épült fel az egyes szakaszok szerkezetében megfigyelt hármastagolás ábrázolásával az egész költemény.

Az első négy sor a helyzet, a környezet felvázolása, a jelenség bemutatása. Ez került az első szövegszembe. A találó idézet, a környezet egyes elemeinek bemutatására, a jellemző képek kiválasztásával, ez még ugyanazon egység, ám másik szövegszem felhasználásával került ábrázolásra. A újabb karika a jóindulatú közbeszóló javaslatait fogalmazza meg.

Ezután valamennyi strófa visszatér Pató Pál szavaihoz, az állandó, folytonos halogatáshoz. Mindvégig ráérősen veszi tudomásul a történeteket, ám a téltenségét védelmezve gyors közbevetéssel hangoztatja: „Ej, ráérünk arra még!” Mindent pusztulni hagy, ám nem ő az egyedüli ilyen tulajdonságokkal rendelkező ember. Az ábra a kisbetűvel írt névvel érzékelteti a hős tipikus voltát. A készített fűrt szemléletes, áttekinthető, és a tanulók építették teljessé.

A tanultak reflektálására, az elsajátított ismeretek produktív felhasználására teremtett lehetőséget a tanulók házi feladata. „Milyen egy mai patópál?” címmel készítettek a tanulók fogalmazást egy ma élő „patópálról”.

Befejezésként elmondom, hogy a bemutató óra elemzését tanítóképzős hallgatóimmal hasonló interaktív technikák alkalmazásával végeztem. A látott óráról alkotott vélemények, gondolatok megfogalmazására *kötetlen írást alkalmaztam*: a verselemzés tanításával kapcsolatos kérdéseiket írták le. Mindez lehetőséget adott a megbeszélésre, nyilvánvalóvá vált, hogy miről kell még módszertanórán részletesen beszélni. (Pl. Szükséges-e az illusztrátor szerep kiosztása? Lehetne-e házi feladat ezen szerep megoldása? Az irodalmi körök szerepei kiterjeszthetők-e az akusztikai réteg vizsgálatára? stb.)

Érdeklődést keltett az óra, sok kérdést fogalmaztak meg, vélemények ütköztetésére, vitára adtak lehetőséget a látottak.

A verselemzést bemutató óra végén Sebastian Brant: A gyermeknevelésről c. versének néhány gondolatát ajánlom elgondolkodásra. Óráink tervezésekor fontos szem előtt tartani a következőket:

„Kicsiny még ahhoz, hogy felfogja.....

Nem marad füleinek foglya

Se tanulás, se korholás.....

Idehallgass, félcedülés:

Az ifjú kornak jól megy ez,

Akármely dolgot megjegyez.

Új fazéknak, mit beleöntesz,

A szaga később is olyan lesz.

A fiatal fa könnyen hajlik,

De ha öreg fának a gallyit

Hajlítod, eltörnek azok.”⁶

IDÉZETEK JEGYZÉKE

¹ Szabó Éva. Az író és olvasó között. Könyv és Nevelés, 1982. 2. sz. 70–75.

² Halász László: A tanulók olvasási kultúrája. Köznevelés, 1976. 18–25.

³ Irodalomtanítás I. II. (Szerk.: Sipos Lajos), Bp., 1994. 537–563.

⁴ Cserhalmi Zsuzsa: Irodalom tanári kézikönyv 10-11 évesek számára készült tankönyvhöz. Korona Kiadó, Bp., 1997.

⁵ Vörös József: Irodalomtanítás az általános és középiskolában. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1997.

⁶ Sebastian Brant: A gyermeknevelésről. In: Műhely, 1999. XII. sz.